

حبس خانگی

علی حسین نجفی ابرند آبادی^۱، محمد جعفر حبیبزاده^۲، ابوالفتح خالقی^۳

۱- دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

۲- دانشیار گروه حقوق دانشگاه تربیت مدرس

۳- دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

کیفر زندان از شایعترین و پرهزینه‌ترین ضمانت اجراءهای حقوق کیفری است که به لحاظ پیچیدگی مدیریت آن از نظر تأثیر اصلاحی بر محکومین، چندان موققت آمیز نبوده است. اصلاح رژیم زندانها و یافتن جایگزینهای مناسب از دیر باز مورد توجه کیفرشناسان قرار گرفته و اخیراً با نظریه مجازاتهای اجتماعی، شدت بیشتری پیدا کرده است. این آموزه با هدف تعمیل مجازات بدون مداخله ناتامتعارف در روابط اجتماعی و عاطفی بزهکار، همزمان با تأمین امنیت و آسایش عمومی مطرح شده است. به نظر می‌رسد حبس خانگی به عنوان مصادقی از مجازاتهای اجتماعی، از تورم جمعیت کیفری زندانها و هزینه نگهداری زندانیان می‌کاهد و ضمن ایجاد محدودیت در آزادی محکومان کم خطر بر اصول انسانی و بشردوستانه تطابق

بیشتری دارد.

۱۴۱

کلید واژه‌ها: مجازاتهای اجتماعی، منع خروج از خانه، حبس خانگی، جایگزینهای زندان

۱- مقدمه

جرائم، پدیده‌ای اجتماعی است و مقابله با آن از دیرباز مورد توجه اندیشمندان و مصلحان اجتماعی قرار گرفته است. شکی نیست که هر جامعه‌ای در مقابل نقض هنجره‌های اجتماعی (جرائم)، واکنش نشان خواهد داد. بررسیهای تاریخی نشان می‌دهد که واکنش علیه جرم، از جوامع ابتدایی تاکنون و در طول حیات اجتماعی بشر وجود داشته است و در هیچ عصری، جامعه، رفتار متفاوت را بی‌پاسخ نگذاشته است.

در گذشته‌های بسیار دور، ضمانت اجراء‌های کیفری در قالب مجازاتهای شدید بدنی و ترزیلی اعمال می‌شد. در این دوره‌ها، مجازات‌برپایه انتقام و سرکوبی بزمکار استوار بود و به شکل مجازاتهای بدنی قهرآمیز، به ویژه اعدام و سایر مجازاتهای غیرانسانی، اعمال می‌گردید^[۱]. هر چند مجازات‌حبس، از عهد کهن و باستان وجود داشته است ولی به دلیل استفاده محدود و جزئی، در ردیف مجازاتهای شایع آن اعصار به حساب نمی‌آید؛ با این وجود، باگذشت زمان به تدریج به عنوان مجازات، وارد زرآخانه‌های کیفری شد. در ابتدا، جایگزینی کیفر حبس به جای مجازاتهای شدید بدنی، علیرغم وضعیت نامناسب و رقت بارز زندانها - به لحاظ تعديل شکل مجازات- بسیار امیدوارکنده بود؛ ولی به مرور زمان به دلیل عدم توجه به وضعیت زندانها، بالا رفتن آمار زندانیان و پدیده حرفاًی شدن محکومین به حبس، این امیدواری به یأس مبدل شد، تا آنجاکه در پی انتقاد شدید «جان هوارد» انگلیسی از وضعیت نامطلوب و وحیم زندانهای انگلستان و ویلز و انتشار مشاهدتش در سال ۱۷۷۷ میلادی، قانون ۱۷۷۹ زندانهای رکشور انگلستان به تصویب رسید^[۲]. در این قانون پیش‌بینی شده بود که زندانیان ملزم به گذراندن شب به تنها و کار دسته جمعی در روز، بارعایت نظم و آرامش هستند و به زندانی، فرستی جهت تغییر رفتار و تفکر در وضعیت خود داده شد؛ هر چند این قانون تا سال ۱۸۴۲ به مرحله اجراء نیامد^[۳].

جنیش اصلاح سیستم زندانها، توجه به شرایط زندانیان و رعایت حقوق آنها، با وقوع انقلاب فرانسه شدت بیشتری گرفت و دامنه آن از اروپا فراتر رفت و به قاره آمریکا به ویژه بخش شمالی آن رسید. در آستانه تولد مکتب تحقیقی حقوق جزا، تحولاتی به کوشش اصلاح طلبان انگلیسی در ایالات متحده به وقوع پیوست که از جمله آن تحولات، تغییر نگرش به انسان، ماهیت و کمال پذیری او بود. به ویژه بر این دیدگاه تأکید شد که جرم فمی تواند ناشی از ماهیت و طبیعت انسان باشد، بلکه متأثر از عوامل محیطی و بیرونی است. در سال ۱۷۹۰ در ایالت پنسیلوانیا طرح طبقه‌بندی زندانیان به شکل ابتدایی اجرا شد و مرتكبان جنایت در بخش جدایی از سایر بزمکاران

نگهداری شدند. زندانیان به صورت انفرادی به منظور توبه کردن در سلوهای سرمی برداشته و به طور کلی جهتگیری اداره زندانها از محل تحمل درد به مرکز اصلاح آغاز گردید. در این شیوه زندانیان اجازه داشتند به طور دسته جمعی در طول روز به فعالیت پردازند و شبهادر سلوهای خود باشند و ارتباط جز در مدت کار ممنوع شده بود[۴].

اصلاح سیستم زندانها در قرن بیست همچنان ادامه پیدا کرد و تحت آموزه‌های مکتب اثباتی و مکتب دفاع اجتماعی، موضوع بازپروردی و اصلاح زندانیان رونق یافت و به منظور تغییر رفتار زندانیان، اقداماتی نظیر آموزش‌های حرفه‌ای و برنامه‌های گروهی، اتخاذ گردید. پیشرفت اصلاحات در امور زندان با انجام امور فوق خانمه نیافت، بلکه به روند تکاملی خود ادامه داد. رژیم زندانهای باز و نیمه‌آزاد، توجه به حقوق زندانیان، مسائل بهداشتی، مرخصی، اوقات فراغت، ملاقات و وضع معیارهای حداقل از نتایج این روند است[۵].

رویکرد دیگری که اخیراً در زمینه اصلاح مجازات زندان، نمود یافته است، وضع ضمانت اجراهای جایگزین است. این رویکرد که از آن با عنوان زندان زدایی تعبیر می‌شود[۶]، با هدف اعمال واکنشهای غیرسالب آزادی، در مقابل پدیده‌های مجرمانه، طرح ریزی شده است.

در این مقاله، پس از بررسی جایگزینهای مجازات زندان، مفهوم مجازات اجتماعی و ضرورت اعمال آنها، شیوه اجرای مجازات حبس خانگی به عنوان مصداقی از مجازاتهای اجتماعی و جایگزین کیفر زندان، شرایط اعمال و لغو آن، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲- بحث و بررسی

از ویژگیهای سیاست جنایی مفید و مؤثر در مقابله با پدیده بزهکاری، قابلیت انطباق آن با تغییر اوضاع و احوال اجتماعی است؛ به همین دلیل، تصمیم‌گیرندگان سیاست جنایی همزمان با توسعه فرایندهای اجتماعی به دنبال وضع خصمانت اجراهای مناسب در جهت نیل به اهداف خود هستند. از آنجاکه شرایط و مناسبات اجتماعی بیوسته، ولی نسبتاً کنده لحظات تاریخی، در حال تغییر و تحول است، بنابر این سیاست جنایی نیز همانند سایر سیاستهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... نمی‌تواند از تحول و تکامل تاریخی، به دور باشد. اعمال سیاست جنایی ایستاده تنها در مقابله با پدیده بزهکاری کارایی ندارد، بلکه مشکل آفرین و احیاناً جرم زانیز خواهد بود. در این خصوص «میشل فوکو» می‌نویسد: «شاید امروزه از زندانهایمان شرم داشته باشیم؛ لیکن سدهٔ نوزدهم از اینکه دژهای مستحکمی در اطراف و گاه در مرکز شهر ساخته می‌شده به خود می‌باشد»[۷].

مطالعات جرم‌شناسان نشان می‌دهد با تمام اصلاحاتی که در رژیم زندانها طی دو سده گذشته صورت گرفته و منجر به بهبود نسبی شرایط فیزیکی زندانها شده است، عملأنتایج مثبت، مفید و مؤثری در بازپروری اجتماعی مجرمان و پیشگیری از ارتکاب جرم نداشته است [۸]. تابع به دست آمده، ناامید کننده هستند و آموزه بازپروری و اصلاح زندانیان در بسیاری از کشورها، از جمله ایالات متحده، کشورهای اروپایی و حتی کشورهای اسکاندیناوی که از دیرباز از آن حمایت می‌کردند، تقریباً باشکست مواجه بوده است. بنابراین تردیدی نیست که باید اندیشهٔ مداوا و درمان را که مبتنی بر انجام وظیفه در محیطی رسمی، یعنی زندان بسته است، به دست فراموشی سپرد [۹].

در مقاله‌ای با عنوان «پرسشها و پاسخ‌های خصوص اصلاح زندان» که در سال ۱۹۷۶ منتشر شده، چنین عنوان گردیده که، تدبیر سازگارسازی دوباره اجتماعی، بیش از کیفرهای سنتی، اثربردار نداشته است و بدین سان موضوع صفر برنامه درمان و اصلاح بزهکار، مطرح شد [۱۰]. به این معنی که، برنامه‌های اصلاح و بازپروری از طریق زندان، نتیجه قابل توجهی در کاهش نرخ تکرار جرم نداشته است. نتیجه تحقیقات که در خصوص اثربخشی برنامه‌های اصلاحی در سال ۱۹۷۵ منتشر شد، به خوبی روشن ساخت که جز در موارد محدود و استثنایی، اقدامات بازپروری، نتیجه چشمگیری در پیشگیری از تکرار جرم به ارمغان نیاورده است [۱۱].

به هر حال مجازات حبس، شیوه‌ای پرهزینه و گران است که افراد بدرآه بدل تبدیل می‌کند [۸]. علیرغم ذاکار آمدی زندان، این مجازات همچنان به دلایل مختلف به عنوان نماد نظام کیفری در سراسر جهان شناخته می‌شود و به همین دلیل در چند دهه گذشته، میزان آن پیوسته رو به افزایش بود؛ به گونه‌ای که بعض از زندانها با تراکم بیش از حد جمعیت زندانی، مواجه بوده‌اند [۱۲].

واقعیت این است که، هر چه تنوع مجازاتها بیشتر باشد، از نظر قابلیت انطباق با خصوصیات مرتكب (فردی کردن کیفر)، شدت و اهمیت جرم ارتکابی مناسب است. وضع مجازات محدود و بعض ابزار شدید، سبب خواهد شد تادر عمل، زمینه‌های اجرایی آن مورد تردید قرار گیرد و به ناچاریکی از این دوراه در پیش گرفته شود:

۱. مأموران اجرای قانون به لحاظ شدت کیفر، در عمل ممکن است دچار تردید شوند و از اعمال مجازات قانونی اجتناب نمایند.

۲. مأموران اجرای قانون به حکم وظیفه، کیفر مصوب را اعمال نمایند؛ هر چند به دلیل عدم تناسب با شدت خطر و اهمیت جرم، عادلانه به نظر نرسد.

اگرچه با عنایت به واقعیت‌های موجود؛ به ویژه گسترش تبهکاری، چه به صورت فردی یا سازمان یافته (گروههای تبهکار)، نمی‌توان از سیاست زندان زدایی به طور کلی دفاع کرد، ولی با توصل به تدبیر جایگزین، امکان اجرای محدود این سیاست ممکن به نظر می‌رسد. یکی از تدبیر مهم جایگزین در سیاست زندان زدایی، وضع ضمانت اجراهای بینابین است^[۸]. بعضی از این ضمانت اجراهای، که از نظر تاریخی بسیار شدید هستند، به عنوان الگوی اجتماعی اعمال مجازات شناخته شده‌اند. با توجه به اینکه پدیده‌های مجرمانه، به نوعی حکایت از قصور و عدم سازمان دهی اجتماعی دارد، بنابراین لازم است، پاسخهای کیفری در مقابله با پدیده مجرمانه، با حفظ و تضمین روند عادی عملکرد اجتماعی محکوم‌علیه، وضع و به اجراء درآید. مناسبترین روش در راستای عملی ساختن اهداف یاد شده – به کارگیری ضمانت اجراهای بینابین از طریق ایجاد محدودیت یا سلب برخی از حقوق اجتماعی است؛ بی‌آنکه محکومان به محیط‌های بسته زندان سنتی اعزام شوند. این روشها به عنوان مجازات‌های اجتماعی شناخته شده‌اند.

مجازات‌که واکنش اجتماعی در قبال نقض قوانین کیفری است، در اصطلاح عبارت است از کیفری قانونی که توسط دادگاه بر شخص محکوم تحمیل می‌شود^[۱۳]. جنبش نوین مجازات اجتماعی، از طریق سلب موقت برخی از حقوق اجتماعی یا ایجاد محدودیت در استیفاده این حقوق، به عنوان ضمانت اجرای نقض قوانین و مقررات کیفری و به عنوان مجازات اصلی، سیاست خود را اعمال می‌نماید. به دلیل اینکه مجازات‌های اجتماعی، خارج از زندان یا امر اکثر مشابه اعمال می‌گردند، به این نام معروف شده‌اند. در این مجازات از جامعه به عنوان عامل درمانگر استفاده شده است، برخلاف آنچه که سابقاً از جامعه به عنوان عامل جرم‌زا یاد می‌شد^[۱۴]. توضیح اینکه بزهکار در عین آزادی در جامعه و انجام امور روزمره، فعالیتهای شغلی و حرفة‌ای، ایفای وظایف و مسؤولیتهای خانوارگی و حفظ روابط اجتماعی – عاطفی، مجازات را تحمل و در عین حال نسبت به جبران ضرر و زیان بزه دیده، اعم از فرد یا اجتماع، اقدام می‌کند. این شیوه نسبتاً جدید در اعمال مجازات، می‌تواند جایگزین مناسبی برای کیفر حبس کوتاه مدت باشد تا به این وسیله از تراکم جمعیت کیفری کاسته شود.

تحمل کیفر در جامعه یا مجازات‌های اجتماعی، در برگیرنده دامنه گسترده‌ای از ضمانت اجراهای باقابلیت جایگزینی با مجازات‌های زندان سنتی کوتاه مدت است. این مجازات‌های در دوده گذشته شدیداً مورد توجه کیفرشناسان قرار گرفته است؛ از جمله مصادیق مجازات مذکور می‌توان به انجام کارهای عام المنفعه یا خدمات عمومی، ضبط و مصادره اموال، منع یا اجبار به اقامت در محل

معین، الزام به درمان، ممنوعیت تصدی به اشتغال خاص به طور دائم یا موقت، محرومیت از دریافت خدمات عمومی و حبس در خانه اشاره کرد.
با توجه به مطالب فوق، مؤلفه‌های مجازاتهای اجتماعی که متفاوت از اقدامات تأمینی می‌باشند، عبارتند از:

۱. اعمال محدودیت در اجرای برخی حقوق اجتماعی یا سلب موقت آنها.
۲. اعمال محدودیت یا سلب حقوق اجتماعی به عنوان مجازات اصلی.

۳- مبانی نظری

علاوه بر اهداف کلی مجازاتهای اعمال مجازات حبس در خانه، طرفداران این نظریه به دنبال دو هدف عمده هستند:

۱. انسانی کردن مجازاتهای:

۲. اقتصادی کردن مجازات زندان سنتی.

به عبارت دیگر، هدف از اعمال این مجازات، جلب منافع مادی و معنوی جامعه است؛ لذا در اجرای این مجازات، رویکرد انسانی و اقتصادی جلب توجه می‌کند.

۱-۳- رویکرد انسانی

طرد مجازاتهای خشن و احترام به شخصیت انسانها؛ هر چند مجرمان، همواره یکی از آرمانهای مصلحان اجتماعی بوده است؛ گرچه این هدف کم و بیش از دیر باز در آندیشه فیلسوفان، وجود داشته است، لیکن ظهور آن به شکل قانونی و الزام آور در اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و کنوانسیونهای مختلف سازمان ملل درخصوص ممنوعیت مجازاتهای مؤهن، رفتارهای خشن، غیر انسانی و ناعادلانه تجلی یافته است [۱۵]. رویکرد احترام به شخصیت انسانی به تدریج در قوانین اساسی و مقررات عادی ملل جهان رسوخ پیدا کرد و منجو به اصلاح سیستم کیفری آنها شد.

یکی از اصلاحات عمده در مورد انسانی کردن مجازاتهای در رژیم زندانها رخداد. بی‌شک هدف قانونگذار از اعمال مجازات زندان، محروم کردن بزهکار از حق آزادی اوست. زمانی اعمال این مجازات آثار زیانبار اجتماعی کمتری داشت و زندانی پس از آزاد شدن در مدت کوتاهی می‌توانست به وضعیت عادی بازگردد؛ اما با توجه به مشکلات ناشی از توسعه صنعتی، کنار ماندن

شخص برای مدت نسبتاً طولانی از جامعه، موجب از دست دادن شغل یا عدم توفیق در اشتغال مجدد و سستی روابط خانوادگی می‌شود که به هیچ وجه این آثار شدید که بعضاً به اندازه زندان یا بیشتر از آن دردناک است. مطلوب قانونگذاری نیست؛ بنابراین دستگاه عدالت کیفری پیوسته به منظور ایجاد تعادل و توازن اجتماعی و به منظور حذف آثار نامطلوب تلاش می‌کند تا اعمال مجازات عادلانه و انسانی باشد. سیاستهای وضع مجازات عادلانه و بهبود شرایط افراد محکوم، هر چند تأثیر اندکی در جمعیت زندانها داشته باشد، لازم است پیگیری شود.

هدف از اعمال مجازات زندان در خانه قبل از هر چیز، رعایت حقوق انسانی محکوم و کاستن از آثار منفی غیرقابل اجتناب کیفر حبس است؛ زیرا در اعمال این مجازات به محکوم علیه اجازه داده می‌شود تا در اوقات کار و فعالیت با انجام امور عادی و روزمره بدون محدودیت فعالیت کند و صرفاً اوقات آزاد از وی سلب می‌گردد.

ایجاد محدودیت در قالب حبس در منزل به عنوان مجازات جرایم سبک و کم اهمیت، عادلانه محسوب می‌شود؛ زیرا عدالت در این خصوص به این معنی است که مجازات با خطر جرم ارتکابی مناسب باشد و در موارد مشابه از یک مجازات استفاده شود [۱۶].

۲-۳- رویکرد اقتصادی

زندان سنتی یکی از پر هزینه‌ترین مجازات‌های داد و سیستم عدالت کیفری است؛ برای مثال، بودجه زندان‌های در کشور انگلستان و ولز در سال ۱۹۹۲-۹۳ بالغ بر یک میلیارد و ششصد میلیون لیره استرالینگ و هزینه نگهداری هفتگی یک زندانی ۴۹۴ لیره برآورد شده است. با توجه به افزایش جمعیت زندانها، افزایش هر چه بیشتر هزینه هائیز امری اجتناب ناپذیر خواهد بود. تعداد زندانیان در روسیه یک میلیون نفر تخمین زده می‌شود و در چین بین شانزده تا بیست میلیون نفر زندانی می‌باشد [۱۷]؛ در ایالات متحده جمعیت زندان‌های در سال ۱۹۹۸ به بیش از یک میلیون و هشتاد و دو هزار نفر رسید [۱۸]؛ در کشور ماکه نزدیک به هر یک دقیقه یک نفر روانه زندان می‌شود و هزینه روزانه هر زندانی مبلغی در حدود ده هزار ریال است، بودجه‌ای بالغ بر دوهزار و یکصد میلیارد ریال، نیاز است [۱۸].

با توجه به جمعیت زیاد زندانیان، اعمال مجازات زندان خانگی، موجب کاهش جمعیت زندانیان و در نتیجه کاستن از هزینه زندان سنتی می‌گردد. هزینه نگهداری زندانیان شامل هزینه محل نگهداری، لباس، غذا، خدمات و سرویس‌های بهداشتی، دستمزد کارکنان اداری و انتظامی

است [۱۹]: همچنین هزینه‌هایی که مراکز مراقبت بعد از خروج می‌پردازند، در این زمرة اند: در حالی که در مجازات حبس در خانه هزینه‌های مربوط به محل نگهداری، لباس، غذا و خدمات جانبی بر عهده اداره‌های زندان نیست و هیچگونه هزینه‌ای برای مراقبت بعد از خروج پرداخت نمی‌شود؛ لذا، تخمین زده می‌شود که به لحاظ اقتصادی، اعمال این مجازات، مخارج کمتری بر بودجه عمومی تمدید کند؛ به این لحاظ از نظر اقتصادی ارزانتر از مجازات زندان است و به همین دلیل در بسیاری از ایالتهای آمریکا کسترش یافته است و سبب شده تا از زندانی شدن هزاران نفر جلوگیری شود. برخی مطالعات که در این خصوص انجام شده، موفقیت این طرح را در مقایسه با مجازات سنتی به اثبات رسانده است [۴]، البته، تحقیقاتی که در ایالتهای کلمبیا، ساسکاچیون و نیوفنلاند (کانادا) انجام شده، حاکی از آن است که اقتصادی بودن این نوع مجازات، محل تردید است. با این بیان که چون مجازات مذکور در مردم مجرمان کم خطر اعمال می‌شود، پذیراین تأثیر چندانی در تعديل تعداد جمعیت زندانیان نخواهد داشت [۲۰]؛ ولی به هر حال این ارزیابی صورت می‌پذیرد که از لحاظ اقتصادی، هر چند اندک، مؤثر بوده و همین اندازه فیزی می‌تواند در مجموع اثرگذار باشد.

۴- کیفیت اجرای کیفر حبس خانگی

حبس در خانه، اصطلاحی است که به محدودیت در رفت و آمد و خروج از منزل اشاره دارد. در اجرای این مجازات، آزادی و درود و خروج محکوم علیه از منزل محدود می‌شود و او ملزم می‌گردد در منزل خود باقی بماند باوری فقط در ایام معینی که از قبل به او اعلام گردیده، حق خروج از خانه را دارد است. در این مجازات، خانه محکوم علیه به منزله زندان بوده و در حکم سلول است. به منظور کنترل محکمان، از پیشرفتها و فناوریهای الکترونیکی استفاده شده و شیوه‌ای مفید، مؤثر و قابل اعتماد در سیاست کیفری ابداع گردیده است. در عصر الکترونیک، تعجبی ندارد که امیدوار باشیم، گوی جادویی این شیوه اعمال کیفر، بتواند مشکلات این مجازات را نسبتاً راحت‌تر و با هزینه کمتر، حل نماید [۱۴].

در این مجازات، دستگاه فرستنده کوچکی به مج‌دست یا مج‌پای بزهکار بسته می‌شود که امواج الکترونیکی را به شکل پیوسته ارسال می‌دارد. این فرستنده به گونه‌ای طراحی شده که هیچ مانعی در فعالیتهای روزمره اشخاص به وجود نمی‌آورد و انجام کارهای روزانه به سادگی امکان‌پذیر است [۲۱]. این امواج از طریق گیرنده‌های مخصوصی که در اختیار مأموران عراقی-

قرار دارد، قابل دریافت است. دستگاه فرستنده، قابلیت اتصال به سیستم تلفن را دارد. زمانی که مأموران مراقب در زمانهای مشخص شده بخواهند با شخص مورد نظر تماس حاصل کنند، دستگاه فرستنده به سیستم تلفن متصل شده و بدین ترتیب حضور وی در خانه را تأیید می‌کند و در صورت عدم اتصال، مأموران متوجه می‌شوند که زندانی از خانه خارج شده است. دستگاه‌های گیرنده به گونه‌ای طراحی شده‌اند که اگر کسی تلاش نماید دستگاه فرستنده را از محل نصب شد در بدن بزهکار محکوم جدا کند، اخمار و علایم مخصوص را دریافت می‌کند و مأموران مراقب از این موضوع مطلع می‌شوند. در حکم محکومیت کسانی که در قالب این روش در حال تحمل مجازات هستند، قید می‌شود که شخص محکوم یا اعضای خانواده‌اش ملزم هستند به تلفن مأموران مراقب، برابر برنامه تنظیمی و در اوقات مشخص، پاسخ دهند تا از حضور وی در منزل اطمینان حاصل شود؛ برنامه و اوقات کار یا تحصیل و یا برنامه معالجات و معاینات پزشکی محکوم‌علیه در اختیار مأموران مراقب قرار می‌گیرد. به همین دلیل کلیه فعالیتهای خارج از خانه الزاماً به تأیید مأمور مراقب خواهد رسید و هر گونه تغییری در برنامه‌ها، باید به این مأموران اطلاع داده شود. بررسی حضور محکوم‌علیه در منزل منحصر به ایام مندرج در برنامه‌های تنظیمی است. مراقبت و تصدی سیستمهای بازرسی می‌تواند توسط شرکتهای خصوصی انجام شود که با انعقاد قرارداد انجام مراقبت به آنها و اگذار می‌گردد [۲۲]. با توجه به قابل اعتماد بودن تجهیزات الکترونیکی و اطمینان از عملکرد منظم و دقیق آنها، استفاده از این روش رو به توسعه است. آمار موجود، نشان می‌دهد که در سال ۱۹۹۳ نزدیک به ۷۰ هزار نفر در ایالات متحده با این شیوه تحت نظرت و مراقبت بوده‌اند [۲۳].

استفاده از مجازات حبس خانگی منحصر به ایالات متحده نیست؛ در کشور سوئیز این طرح ابتدا به شکل آزمایشی در سال ۱۹۹۴ به اجرا گذاشته شد که به موجب آن تعدادی از بزهکاران نوجوان انتخاب شدند تا به جای زندان، تحت مراقبت الکترونیکی قرار گیرند. در شش منطقه آزمایشی مختلفانی که محکوم به دو ماه زندان یا کمتر بودند، انتخاب شدند تا در خانه بمانند و مچ بند الکترونیکی بینند. نتایج حاصله فراتر از انتظار بود؛ سه سال بعد، این برنامه تا آنجا گسترش یافت که در سراسر کشور، تمام بزهکارانی را که به سه ماه زندان یا کمتر محکوم شده بودند، در برگرفت. مرحله دوم اجرای طرح شامل مجرمان محکوم به بیش از چهار ماه زندان بود. در این طرح پیش‌بینی شده بود که محکومین به حبس تا یازده ماه زندان را نیز در برگیرد. مطالعات انجام شده نشان داد که در نهایت، این روش به اندازه زندانی شدن در زندانهای سنتی، ایجاد

محدودیت می‌کند و در عین حال فاقد آثار اجتماعی زندان است؛ همچنین، هزینه استفاده از این روش دو سوم هزینه زندان برآورد شد [۲۳].

۵- شرایط اعمال کیفر حبس خانگی

باتوجه به اینکه هدف از اعمال این مجازات، انسانی و منصفانه کردن ضمانت اجراءها و نیز طرد هرگونه درد و رنج غیرمنطقی بربزه کار است، قانونگذاران بالحااظ این هدف و به منظور حفظ این خصیصه و ملاحظه خطراتی که احتمالاً جامعه را تهدید می‌کند، شرایطی را در نظر گرفته‌اند. ماده ۱۲ قانون عدالت کیفری انگلستان، مصوب ۱۹۹۱، به دادگاهها اجازه می‌دهد که تحت شرایط زیر اقدام به صدور حکم حبس در خانه کنند:

۱. محکوم علیه دارای شانزده سال سن یا بیشتر باشد.
۲. حداقل مدت زمان اجرای مجازات شش ماه باشد.
۳. ممنوعیت خروج از منزل در هر شبانه روز نمی‌تواند از دو ساعت کستر و ازدوازه ساعت بیشتر باشد.
۴. بر اساس رویه قضایی، این مجازات صرفاً در مورد جرایم سبک یا کوچک و نه جرایم شدید، قابل اعمال است [۲۲].

در سال ۱۹۹۷ قانون جرایم و مجازات‌های انگلستان به تصویب رسید که رامنه اعمال این مجازات به موارد زیر نیز تسری پیدا کرد:

۱. کسانی که مرتكب جرایم متعدد سبک شده‌اند.
۲. محکومانی که دارای حداقل سن ده سال یا بیشتر باشند.

برابر موارد ۹۹ و ۱۰۰ قانون جرایم و تخلفات مصوب ۱۹۹۸، افرادی که حداقل مجازات آنها کستر از چهار سال است و حداقل سه ماه از مجازات خود را گذراند باشند، می‌توانند به مدت دو ماه از این شیوه استفاده کنند. یکی از شرایط اساسی اعمال مجازات مذکور این است که با اجرای آن خطری جامعه را تهدید نکند؛ به عبارت دیگر، رفتار محکوم علیه برای جامعه خطرناک نباشد. بنابراین پیش از صدور حکم مبنی بر حبس در خانه، بربزه کار توسط متخصصان مورد آزمایش قرار می‌گیرد و در صورتی که خطرناک تشخیص داده نشود، این مجازات در مورد او اعمال می‌گردد [۲۲].

بند ۲ ماده ۱۰۰ قانون جرایم و تخلفات انگلستان و ماده ۱۷ دستور العمل شرح و ظایف پلیس در خصوص اجرای مجازات حبس در خانه بیان می کنند که اجرای این مجازات ممکن است بنابر دلایل زیر متوقف یا اجازه آن توسط اداره آزادی مشروط یا اداره زندان لغو گردد.

۱. عدم رعایت شرایطی که در حکم محکوم علیه ذکر شده است؛

۲. ناتوانی مأموران در مراقبت از محبوس به لحاظ موقعیت مکانی اجرای مجازات؛

۳. حمایت از جامعه به منظور پیشگیری از ضرر و زیانهای جدی و مهم.

ضرر و زیانهای جدی، ناشی از جرایم خشونت بار است. این جرایم بنابر ماده ۱۵ دستور العمل مذکور عبارتند از:

۱. قتل عمد و شروع به آن؛

۲. ایجاد حریق عمدی به قصد به خطر اندختن زندگی دیگری؛

۳. تجاوز جنسی؛

۴. سرقت مسلحه؛

۵. هر نوع جرمی که تهدید علیه جامعه به حساب آید یا ممانع ملی را به خطر اندازد [۲۵]. درخواست لغو این مجازات، به دلیل وجود خطر جدی برای جامعه، توسط پلیس یا مأموران مراقب به اداره مراقبت گزارش می شود و فوراً مورد بررسی قرار می گیرد؛ آنگاه تصمیم گرفته می شود که چه اقدامی صورت پذیرد. در صورت لغو حکم، محکوم علیه برای گراندن بقیه مجازات به زندان معمولی معرفی می شود. نقض شرایط به دو سطح یک و دو تقسیم می شود. سطح یک به مواردی اطلاق می گردد که عدم رعایت ضوابط بسیار جدی است؛ نظیر ایراد ضرب و جرح مأمور مراقب و تخریب مج بند الکترونیکی که در این حالت، مأمور مراقب، موظف است این مسئله را فوراً اطلاع دهد و ظرف ۲۴ ساعت درخصوص لغو حکم اقدام می شود. مصاديق سطح دو، عبارت است از غیبت کوتاه در طول یک دوره از مجازات، دستکاری عمدی تجهیزات و نه تخریب آنها. در این موارد، مأمور به محکوم علیه اخطار کتبی داده و در صورت تکرار (سه بار) مجازات مزبور لغو و محکوم علیه باقیمانده مجازات را در زندان معمولی سپری خواهد کرد غیبت در طول مدت مجازات، همیشه نمی تواند غیرموجه تلقی شود و در نتیجه نقض شرایط به حساب آید. غیبت‌های اضطراری که نمی تواند با اعلام قبلی باشد - مانند فوریت‌های پزشکی درخصوص شخص محکوم علیه یا افراد خانواده‌ی - نباید از هشت ساعت در روز تجاوز کند و در هر حال محکوم علیه باید مراتب را در فرصت مناسب اطلاع دهد. موردنیکر حضور در مراسم ازدواج یا

توفیق بستگان نزدیک است. تمام این موارد پس از بررسی موضوع توسط مأمور مراقب باید به تأیید وی بررسد [۲۶].

باتوجه به مجموع مطالب پیش گفته، به نظر می‌رسد مجازات حبس در خانه در سایر کشورها به عنوان مصدقی از مجازاتهای اجتماعی پذیرفته شده و دامنه استفاده از آن در سالهای اخیر گسترش یافته است. بنابراین ضرورت دارد زمینه‌های اجرایی این مجازات در حقوق کیفری کشور مانیز مورد بررسی قرار گیرد.

۶- زمینه‌ها و موائع اجرایی کیفر حبس خانگی در حقوق ایران

در سیاست کیفری کشور ایران، اغلب مجازاتهای صورت زندان و جزای نقدی است. کارکرد سیاست تنبیه موجود که بر مبنای قضائگایی و توسل به کیفر در رسیدگی به جرایم شکل گرفته، موجب شده تا جمعیت کیفری زندانهای کشور پیوسته افزایش یابد، به گونه‌ای که آمار و رودی زندانیان هر روز به حدودیک هزار و چهارصد و پنجاه نفر بالغ می‌شود. این امر سبب شده، تاتعداد زندانیان کشور، به یک صد و پنجاه هزار نفر بررسد [۱۸].

باتوجه به تراکم فوق العاده جمعیت در مراکز نگهداری مکومان به حبس، به نظر می‌رسد اعمال این مجازات بتواند تا حدودی از میزان تراکم زندانها کاسته، خسین بهبود نسبی شرایط زندانها موجبات کاهش هزینه‌هارا نیز فراهم نماید. در این مورد به نظر می‌رسد زمینه‌های اجرایی این نهاد در حقوقی ایران به رغم موائع، وجود دارد.

۱-۱-۶- زمینه‌های اجرایی

۱-۱-۶- جوانان و نوجوانان بزهکار

باتوجه به این سیستم نوین جوانان و نوجوانان بزهکار ملزم می‌شوند تا اوقات تعطیل خود را در منزل بگذرانند و از آثار منفی مراکز نگهداری سنتی در امان بمانند. در این صورت ضمن آنکه تحت نظارت و مراقبت هستند، فعالیتهای قانونی و مفید خود را ادامه می‌دهند و از متن جامعه و خانواده نیز دور نگاه داشته‌اند. اخیراً گرایش برخی از دادرسان به این موضوع جلب شده است. از جمله برخی از شعبات دادگاه اطفال، اقدام به صدور آرایی در زمینه اعمال کیفر حبس در خانه نموده‌اند. شعبه ۲۱۰۲ دادگاه عمومی تهران که رسیدگی به پرونده‌های اطفال و نوجوانان را

عهده دار است، در مواردی همچون دادنامه شماره ۱۷۵ در سال ۱۳۷۹ به مجازات حبس در خانه رأی داده است. هر چند در آرای صادره، روند مشخصی برای اجرای آن پیش‌بینی نشده است، ولی به هر حال این ابتکارات خردمندانه بسیار امیدوارکنده است. از طرف دیگر به لیل فدان نص صریح قانونی در اعمال این مجازات به عنوان مجازات اصلی، احتمال آن می‌رود که رویه قابل تحسین داردش شعبه مذکور، با استقبال عمومی در سیستم قضایی، مواجه نگردد. بنابراین ضرورت دارد مقررات صریحی در این زمینه وضع گردد.

۶-۱-۲- محکومان مالی

قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی، پیش‌بینی نموده است که بدھکاران در صورت عدم پرداخت دین و عدم احراز اعسار زندانی خواهند شد. به لحاظ اینکه تعداد زندانیان بدھکار با اجرای این قانون از دی ماه ۱۳۷۷ رو به افزایش نهاده و با توجه به سیاست فعلی که نوعی افراط در زندانی کردن و تقریط در آزاد کردن در آن به چشم می‌خورد، به خوبی می‌توان باتوسل به این شیوه هم از افراط و هم از تقریط جلوگیری کرد. بدھکاری که آزادی وی به شکل حبس خانگی محدود شده است، فرصت دارد تا با اشتغال و کسب درآمد دیوون خود را بپردازد و ایجاد محدودیت در آزادی وی، تا اندازه‌ای می‌تواند وی را به انجام کارهای مفید اقتصادی برای پرداخت مطالبات قربانیان، ملزم نماید.

۶-۱-۳- جرایم تعزیری کم اهمیت

ماده ۲۳ قانون وصول پرخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین، مصوب ۱۳۷۳، تبدیل اجباری و اختیاری زندان به جزای نقدی را پیش‌بینی کرده است. ولی با توجه به ضمانت اجرای مندرج در ماده یک قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی، مصوب ۱۳۷۷، عدم پرداخت جزای نقدی منتهی به بازداشت محکوم علیه خواهد شد. در این موارد نیز چنانچه وی استحقاق داشته باشد می‌تواند به تحمل حبس در خانه محکوم شود.

۶-۱-۴- بهبود بخشیدن به کیفیت اجرای آزادی مشروط و تعليق اجرای مجازات

در حال حاضر زندانیانی که نیمی از مجازات خود را گذرانده باشند با جمع شرایط مندرج در ماده ۲۸ قانون مجازات اسلامی می‌توانند از امتیاز آزادی مشروط برخوردار شوند. همچنین با احراز

شرایطی دادگاه مجاز به تعلیق اجرای مجازات و الزام محکوم علیه به انجام دستورات خاصی است. عموماً افراد آزاده شده به دلیل فقدان سیستم نظارتی موثر و کارآمد در زمینه اجرای دستورات دادگاه به حال خود رهایی شوند. در حالی که با استفاده از این نظام، مأموران مراقبت و نظارت می‌توانند تا پایان موققیت آمیز دوره محکومیت، اجرای دستورات دادگاه را تضمین نمایند.

۶- موانع اجرایی

به رغم فراهم بودن زمینه‌های اجرایی برای ورود نهاد حبس در خانه در حقوق ایران، موانعی هم در این خصوص وجود دارد. از جمله:

۱. اقامت در منزل و عدم خروج از آن در نگاه اول به دلیل خفیف بودن ممکن است مجازات تلقی نشود. همین سطحی نگری می‌تواند مانع عملدهای در اجرای این مجازات ایجاد کند. در حالی که اگر مجازات مذکور به خوبی اجرا شود، می‌تواند به اندازه زندان سنتی در محدود کردن آزادی عمل مجرمان مؤثر واقع شود؛ زیرا این محکومان برای انجام هر کاری آزاد نیستند. هر چند آزادی آنها از یک زندانی بیشتر است، ولی انتخابهایشان بسیار محدود است.

۲. برای اجرای مجازات حبس در خانه، مشکلات عملی وجود دارد که ناشی از عدم وجود تجهیزات و ابزار لازم، شبکه‌های مربوطه، ادارات مراقبت و نظارت و مأموران آموزش دیده می‌باشد. رفع این مشکل از طریق خرید تجهیزات و اتفاقاً قرارداد با بخش خصوصی جهت تأسیس و راه اندازی شبکه‌های مربوطه، آموزش کارکنان، تربیت نیروهای ناظر و مراقب و اجرای طرحهای آزمایشی امکان‌پذیر است.

۱۵۴

۷- نتیجه‌گیری

سنجهای کیفر شناختی حکایت از این واقعیت دارد که از یک سو، اعمال مجازات زندان سنتی به عنوان یکی از ضمانت اجراهای کیفری اجتناب‌ناپذیر است؛ از سوی دیگر، همین سنجهای بر ضرورت اصلاح ساختار آن و یافتن مجازاتهای اجتماعی جایگزین، اصرار دارند. یکی از مصادیق ضمانتهای اجرایی اجتماعی، مجازات حبس در خانه است.

این مجازات، پلی بین زندان و آزادی کامل است. محکوم در ضمن تحمل مجازات و محرومیت از حق آزادی رفت و آمد از آثار منفی زندان سنتی محسوب نیست می‌یابد. زندانی با حفظ روابط

خانوادگی-عاطفی، به کار اشتغال می ورزد و در نتیجه با کسب درآمد مشروع، امکان پرداخت ضرر و زیانهای قربانی افزایش می یابد.
اعمال مجازات حبس در خانه، در کاهش جمعیت کیفری زندانها-حداقل در تعداد پذیرش محکومان کوتاه مدت- نقش مؤثری دارد. بـ همین دلیل تا حدودی از هزینه های اداره زندانها کاسته می شود.

باتوجه به اینکه محکومان به جرایم سبق، مشمول این مجازات می شوند، بنابراین با اجرای مجازات مذکور، خطر عمده ای جامعه را تهدید نخواهد کرد. همچنین باتوجه به نظرات مأموران و الزام محکوم علیه به اقامت در منزل و عدم خروج از آن، توان بزهکاری ازوی سلب می گردد و در نتیجه امنیت اجتماعی تأمین خواهد شد.

- منابع

- [1] Adams, Robert, "The Abuse of Punishment", 1st ed., London, Macmillan Press LTD., 1998, p. 39.
- [2] بولک، برنا، کیفرشناسی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، چ. ۲، ۱۳۷۷، ص. ۲۳.
- [3] Coyle, George. F. and Esmith Christopher, "The American System of Criminal Justice", 8th ed., New York, West Wandsworth, 1998, p. 447.
- [4] Holman, John e. and James F. Quinn, "Criminal Justice Principles and Perspective", 1st ed., New York West Publishing Company, 1996, pp. 291, 394.
- [5] "The United Nations and Crime Prevention", Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, New York, United Nation Press, 1996, p. 59.
- [6] نجفی ابرندآبادی، علی حسین و حمید هاشم بیگی، دانشنامه جرم‌شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چ. ۱۳۷۷، ۱، ص. ۱۲۲.
- [7] لازرث، کریستین، سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران مؤسسه نشر یلدای، چ. ۱۳۷۵، ۱، ص. ۹۴.
- [8] Coyle, Andrew, "Are our Prisons Value for Money?" *Consumer Policy Review*, Vol. 4, 1994, pp. 205, 207.
- [۹] آنسل، مارک، رفاع/ جتماعی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی و محمد آشوری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چ. ۱۳۷۵، ۲، ص. ۹۲.
- [۱۰] گسن، ریموند، جرم‌شناسی نظری، ترجمه مهدی کی‌نیا، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، چ. ۱۳۷۴، ۱، ص. ۱۳۶.

- [11] Flanagan Timothy, J., "Reform of Punishment", *Americans View Crime and Justice*, 1st ed., Dennis R Long Maire, Sage Publications, London, 1996, p.76.
- [12] Franklin, E. Zimring and Gordon Hawking, "Incapacitation", 2nd ed., New York, Oxford University Press, 1995, p. 101.
- [13] Wilkinson, Reginald A. and James A. Gondles, "Criminal Justice Terms", U. S. A Upper Marllboro, 1998, p.106.
- [14] Ian, Brownlie, "Community Punishment", 1st ed., London, Longman Publication, 1998, pp.119-122, 56.
- [15] _____, "A Basic Document in International Law", 4th ed., New York, Oxford University Press, 1995, p. 625.
- [16] Ville, Landrew, "Prison Overpopulation and Strategies for Decarceration", *Canadian Journal of Criminology*, Vol. 37, 1995, p. 48.
- [17] Tomy, Micheal, "Why Are our Incarceration Rates so High?" *Crime and Delinquency*, vol. 45, 1999, p. 419.
- [۱۸] روزنامه ایران، دوشنبه ۱۴ دی، ۱۳۷۸، سه شنبه ۴ مرداد، ۱۳۷۹ و سه شنبه ۱۵ شهریور ۱۳۷۹.
- [۱۹] تیرگر فاخری، نریمان، تلاش‌های بین‌المللی و قانونگذار ایران بر تحدید موارد اعمال کیفر سالب آزادی، فصل نامه دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ش ۱۳۷۷/۹، ص ۱۰۳.
- [20] James, Bonta and Roony Jennifer, "Electronic Monitoring in Canada", Solicitor General Canada, 1999, p. 8-10.
- [21] Snow, Penny, "Electronic Monitoring of Offenders, *International Review*, Vol. 13, 1999, p. 405.
- [22] Rose, Charles, "Electronic Monintoring of Offenders, *International Review of law*, Vol. 11, 1997 pp. 147, 410 , 413.
- [23] Department of Justice, "Bureau of Justice Statistics, Survey of State Prison Inmate", U. S. A Washington D. C Goverment Office, 1993, p. 3.
- [۲۴] یوهانسون، لیندا، زنجیرهای نامرئی، ترجمه نازیلا خاخالی، پیام یونسکو، ش ۱۳۷۸، ۸۲ ص.
- [25] "Home Detention Curfew", Police Guidance, Probation Unti, Electronic Monitoring Section, London, 1998, Article 17.
- [26] _____; Annex D."Levels of Violations and Breach Criteria", p. 10.